

VI. Další souvislosti obchodní politiky

VI.A) Rozvojové země

Mezera bohatí – chudí

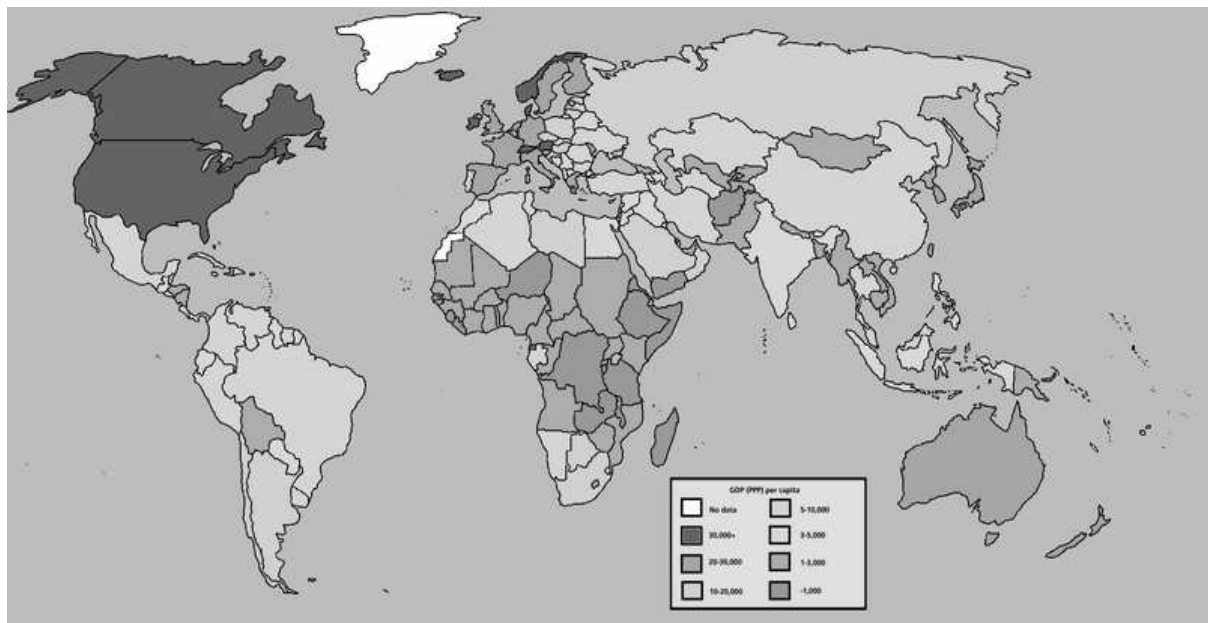
Chudoba je hlavním problémem rozvojových zemí. Ve srovnání s vyspělými zeměmi mají rozvojové země *nedostatek kapitálu a kvalifikované pracovní síly*, což přispívá k nízké ekonomické úrovni těchto zemí a neumožňuje jim realizovat úspory z rozsahu. K tomu se přidává politická nestabilita, špatná ochrana vlastnických práv atd., což snižuje ekonomickou efektivnost a odrazuje zahraniční investory.

Země světa mohou být rozděleny do **4 skupin** podle výše příjmu na hlavu:

- 1) nízké příjmy na hlavu (Indie, Pákistán, subsaharská Afrika) – 410 \$ na hlavu
- 2) nižší průměr (Čína, malé země Latinské Ameriky a Karibiku, zbytek Afriky, bývalý Sovětský blok) – 1200 \$ na hlavu
- 3) vyšší průměr (velké země Latinské Ameriky, Saudská Arábie, Malajsie, Turecko, JAR, Polsko, Maďarsko, ČR, SR) – 4900 \$ na hlavu
- 4) vysoké příjmy na hlavu (vyspělé země + Izrael, Kuvajt, Singapur) – 25 730 \$ na hlavu

Průměrné HNP na hlavu je v nejbohatších zemích 63x vyšší než je průměr nejchudších rozvojových zemí. I skupina „vyššího průměru“ dosahuje jen 1/5 HNP vyspělých zemí.

GDP per capita (2004, PPP)

Vývoj mezery

Rozdíly v životní úrovni mezi průmyslovými zeměmi v poválečném období téměř zmizely. Podle teorie je cesta ke konvergenci příjmů jednoduchá: pokud existuje volný obchod (i volný pohyb kapitálu, poznatků...), není důvod, proč by přetrvávaly příjmové rozdíly mezi zeměmi. Maximální míra růstu pro vyspělé země činí cca 2%, chudší země mohou růst rychleji, a tak

dohnat vyspělé. Avšak i země, které dosahují ročního růstu 3% zdvojnásobí svůj reálný příjem až za generaci.

Ve skutečnosti však *nedošlo ke konvergenci příjmů na hlavu v celosvětovém měřítku*. Přetrvávají rozdíly v dlouhodobých mírách růstu mezi různými regiony. Země Afriky a Latinské Ameriky s nízkými příjmy na hlavu mají tempo růstu pod úrovní vyspělých zemí. Naproti tomu země východní Asie rostou rychleji než vyspělé (pro ně teorie konvergence platí). Rozdílná tempa růstu rozvojových zemí jsou dána ekonomickými a politickými podmínkami a strukturálními znaky.

Strukturální znaky rozvojových zemí

Na rozdíl od 60.let se rozvojové země nyní odlišují v přístupech k obchodní politice, makroekonomické politice atd. *Společné znaky rozvojových zemí zahrnují:*

- 1) *tradice přímé vládní kontroly hospodářství* (vysoký podíl vládních nákupů na hrubém národním produktu, obchodní restrikce, státní vlastnictví...):
nyní se rozvojové země v roli vlády liší, neboť došlo k různě rozsáhlým omezením vlivu vlády.
- 2) *zkušenosti s vysokou mírou inflace:*
v mnoha rozvojových zemích nebyly vlády schopny platit své velké výdaje pomocí daňových příjmů, a tak to řešily emisí peněz. Vysoká úroveň seigniorage vedla k hyperinflaci.
- 3) V zemích, kde byly liberalizovány domácí finanční trhy se projevila *slabost finančních institucí:*
často půjčovaly peníze na špatné a velmi riskantní projekty, roli hrály osobní známosti. Bankovní dohled nebyl efektivní.
- 4) *Měnové kurzy byly fixovány*, neboť se vlády obávaly velké volatility v systému floatingu: většina rozvojových zemí se zejména snažila kontrolovat kapitálové toky omezením zahraničních měnových transakcí.
- 5) *Vysoký podíl přírodních zdrojů nebo zemědělské produkce v exportech*
- 6) *Vysoký stupeň korupce* (existuje silný vztah mezi ročním HDP na hlavu a inverzním indexem korupce (1:největší – 10: žádná korupce).

Obchodní politika rozvojových zemí – úvod

Hlavní ekonomický rozdíl mezi zeměmi spočívá v úrovni jejich příjmu na hlavu. Na pomyslné špici jsou země západní Evropy, USA, Japonsko atd., jejichž příjmy na hlavu v mnoha případech převyšují 20 000 \$. Naproti tomu žije většina obyvatel světa (cca 4/5) v chudých zemích. Příjmové rozdíly však existují také mezi rozvojovými zeměmi (vysoké příjmy: Singapur X nízké: Bangladéš). Hlavní zaměření ekonomické politiky rozvojových zemí je pak snaha zmenšit příjmové rozdíly mezi rozvojovými a vyspělými zeměmi.

Některým původně chudým zemím se zdařil po válce rychlý ekonomický vzestup. V mnoha rozvojových zemích však do 70.let dominovala **strategie nahrazování importů**, která je

založena na představě, že klíčovým faktorem ekonomického růstu země je silný výrobní sektor, a proto je nutná jeho ochrana před zahraniční konkurencí.

Mnoho rozvojových zemí má navíc velké rozdíly v příjmech jednotlivých regionů či odvětví = **problém ekonomického dualismu**.

Strategie nahrazování importů

Po WW2 do 70.let se řada rozvojových zemí snažila urychlit svůj rozvoj omezením importů, aby ochránily domácí výrobce. Tato populární strategie byla teoreticky založena na argumentech *nedospělého odvětví*. Podle nich má rozvojová země potenciální komparativní výhodu ve výrobě, ale rozvíjející se průmyslová odvětví nemohou účinně konkurovat zavedeným výrobcům z rozvinutých zemí. Vlády proto musí poskytnout rozvíjejícím se odvětvím dočasnou pomoc, dokud nezesílí natolik, aby byla schopna čelit zahraniční konkurenci.

Ve většině rozvojových zemí byla v rámci strategie nahrazování importů uvalena cla a dovozní kvóty. Země se nesnažily podporovat vlastní exporty, neboť byli jejich představitelé skeptičtí ohledně možnosti exportovat do rozvinutých zemí (podle nich byla světová ekonomika zablokována proti vstupu nových zemí).

Problémy argumentů pro ochranu nedospělých odvětví:

- 1) není vždy rozumné zaměřit se na odvětví, kde se očekává komparativní výhoda v budoucnosti, neboť se může situace změnit a objeví se něco nového
- 2) ochrana odvětví je účelná pouze v případě, že vede ke zvýšení konkurenceschopnosti odvětví
- 3) argument, že vybudovat odvětví je nákladné z hlediska financí i času, není dostatečný pro vládní intervence, pokud nedochází k tržním selháním. Pokud se u odvětví dají očekávat vysoké zisky, chopili by se toho soukromí investoři.

Argumenty ve prospěch ochrany nedospělých odvětví:

- nefungující kapitálové trhy
- problém přivlastňování si nových poznatků firem, které za to nejsou kompenzovány

Důsledky nahrazování importů

V některých případech vedl rozvoj domácí výroby prostřednictvím nahrazování importů ke stagnaci příjmu na hlavu (např. v Indii, Argentině). V jiných zemích (např. Mexiko) sice došlo k ekonomickému růstu, příjmový rozdíl mezi nimi a vyspělými zeměmi se však nevyrovnal. Mezi možné **příčiny** patří:

- platnost argumentu nedospělých odvětví není univerzální
- obchodní politika nemohla vyřešit vnitřní problémy rozvojových zemí, tj. nedostatek kvalifikované pracovní síly, manažerských schopností...

- domácí trhy rozvojových zemí nejsou dostatečně velké, aby umožňovaly efektivní rozsah výroby
- zabránění vstupu potřebných subdodávek, nových technologií a zlepšení

Důsledkem této strategie bylo podle některých kritiků zvětšení příjmové nerovnosti a nárůst nezaměstnanosti. Od konce 80.let se rozvojové země od strategie nahrazování importů odkláněly.

Problémy ekonomického dualismu

Nerovnoměrný vývoj v rámci země vede k tomu, že existují odvětví na různé úrovni = **ekonomický dualismus** (např. tradiční odvětví s nízkými mzdami: zemědělství x kapitálově-intenzivní odvětví: IT).

Příznaky dualismu:

- 1) hodnota výstupu na pracovníka je u moderního odvětví několikanásobně vyšší než ve zbytku ekonomiky. S tím souvisí rozdíl ve mzdách.
- 2) vyšší hodnota výstupu je u moderních odvětví způsobena větší kapitálovou intenzitou výroby
- 3) v mnoha rozvojových zemích existuje trvalý problém s nezaměstnaností

Strategie orientace na exporty

Jde o industrializaci prostřednictvím zaměření se na exporty do vyspělých zemí. V zemích východní Asie došlo díky této strategii k ekonomickému „zázraku“, neboť dosáhly výrazného ekonomického růstu (až 10%). *Názory na příčiny „zázraku“ se liší:*

- volný obchod, neangažovaná vládní politika
- úspěch sofistikovaných vládních intervencí
- ani volný obchod, ani průmyslová politika neměly vliv

Faktory růstu v zemích V.AS.

Asijské tygři (= Hongkong, Taiwan, Jižní Korea, Singapur) dosahovali v 60.- 90.letech roční růst 8-9% (x USA, západní Evropa: 2-3%).

Faktory růstu:

- 1) velmi otevřené ekonomiky, téměř volný obchod (existuje pozitivní korelace mezi růstem exportu a ekonomickým růstem)
- 2) možný vliv sofistikovaných průmyslových politik (nízko úročené úvěry, podpora vědy a výzkumu). Tento vliv bývá zpochybňován kvůli těmto problémům:
 - země měly různé politiky od direktivní (Singapur) po laissez-faire (Hong Kong), přitom růst byl u všech
 - země měly různou strukturu průmyslu: velké firmy (Jižní Korea) X malé rodinné firmy (Taiwan)
 - malý vliv politik na odvětví (podle WB)

- v době „zázraku“ docházelo i k selhání průmyslových politik (např. Jižní Korea)

- 3) vysoká míra úspor
- 4) důraz na veřejné vzdělání

Půjčky a dluhy rozvojových zemí

Rozvojové země se v rámci financování domácích investic převážně spoléhají na kapitálové toky ze zahraničí. Rozvojové země s nízkými příjmy vytvářejí tak nízké úspory, že si musí půjčovat v zahraničí, aby mohly využít všechny ziskové investiční příležitosti. Z této transakce získávají obě strany: rozvojová země překoná omezení národních úspor a věřitel dosáhne vyšší produktivity úspor než v domácí zemi.

Po WW2 čerpaly rozvojové země úspory bohatších zemí a vytvořily si tak značný dluh (v roce 1996: 2,1 bilionů \$). Objevil se **problém nesplácení dluhu**, tj. selhání dlužníka ve splácení podle smluvního harmonogramu (bez souhlasu věřitele). V takovém případě se přínos pro věřitele nerealizuje.

Půjčky rozvojovým zemím jsou rizikovější než mezi vyspělými zeměmi z těchto důvodů:

- sociální a politická nestabilita
- slabost finančních institucí rozvojových zemí

Krize v LAT.AM.

Latinská Amerika má obrovské přírodní bohatství, přesto zůstává na úrovni chudoby. V 50., 60. letech došlo vlivem celosvětové prosperity k ekonomickému růstu. Země přesouvaly výrobní faktory z neefektivních zemědělských aktivit do průmyslové výroby. Ropné šoky počátkem 70. let, zpomalení produktivity průmyslových zemí a konec Bretton-Woodského systému fixních kurzů vedly k nižšímu ekonomickému výkonu. Vlády pak začaly zvyšovat své výdaje na zajištění sociální rovnosti, což musely financovat ze zahraničních půjček a navýšením seigniorage emisí peněz. To vedlo k roztočení inflační spirály a prudkému nárůstu vnějšího dluhu.

70.léta:

Argentina, Chile a Uruguay zavedly novou strategii ke zmírnění inflace založenou na měnovém kurzu = **tzv. tablita**. Tablita je druh režimu crawling peg (=zaměřen buď na kontrolu inflace, nebo prevenci reálného zhodnocení). Naproti tomu má v rámci tablit dojit ke snížení inflace poklesem míry znehodnocení měny vůči dolaru, čehož se dosáhne snížením míry růstu cen mezinárodně obchodovaného zboží. Tato strategie však nefungovala a vedla ke masivnímu reálnému zhodnocení měny a deficitům běžného účtu. Důsledky fixování měnového kurzu a velkého vládního deficitu se projeví ve vyčerpání zahraničních rezerv zemí a ve spekulativním útoku na jejich měny.

80.léta:

Počátkem 80. let se světová ekonomika nacházela v recesi, což prohloubilo problém dluhu rozvojových zemí. Dalšími faktory byly:

- výrazné zhodnocení dolaru: země Latinské Ameriky měly dolarové dluhy, a tak došlo k zvýšení reálné hodnoty jejich dluhů

- snížení cen primární produkce: to vedlo ke zhoršení směnných relací zemí

→ země nebyly schopny dostát svým dřívějším dluhovým závazkům.

90.léta:

Do zemí se začaly vracet soukromé investice, především z USA. Důvody:

- nízké úrokové sazby v USA
- snahy zemí stabilizovat inflaci
- snížení role vlády v ekonomice
- snížení daňových úniků
- zmenšení obchodních bariér
- deregulace trhů pracovní síly a produkce
- zvýšení efektivity finančních trhů

Vývoj V.AS.

Do roku 1997 byly země východní Asie vzorovými rozvojovými zeměmi. Ekonomický „zázrak“ měl různé příčiny. Obecné silné stránky těchto zemí:

- vysoká úroveň úspor a investic (před rokem 1990 financovaly investice z domácích úspor X později zájem zahraničních investorů, což vedlo k velkým deficitům běžného účtu)
- rychlé zlepšení kvalifikace domácí pracovní síly
- velká otevřenost světu

Slabé stránky východoasijských zemí:

- produktivita – extenzivní růst výstupu (tj. vyvolán prudkým nárůstem vstupů), jen nízký vzestup produktivity
- bankovní regulace – nízká regulace bankovního sektoru, nadměrné půjčování, špatná kvalita mnoha investičních záměrů
- právní rámec – chybějící legislativa pro případy bankrotů, vypořádání věřitelů atd.

Rychlý ekonomický růst byl roku 1997 prudce vystřídán finanční krizí. Ta vznikla 2.7.1997 po devalvaci thajského bahtu, která vyvolala masivní spekulace a hluboký pád nejen v Thajsku, ale i v sousedních zemích, neboť ty byly investory hodnoceny stejně jako samotné Thajsko. Všechny postižené země (kromě Malajsie) požádaly MMF o pomoc. Po prudkém propadu v roce 1998 došlo roku 1999 k ekonomickému růstu, neboť znehodnocené měny podpořily zvýšení exportů.

Závěry z krizí

Ze studia krizí vznikla poučení:

1. Výběr správného režimu měnového kurzu:

pro rozvojové země je riskantní fixovat měnový kurz, kromě případů, že země nemá prostředky a má dluhy. Když přesto dojde k devalvaci, stane se velká část firem a finančního sektoru insolventní. Rozvojové země přešly po úspěšné stabilizaci inflace do režimu

flexibilního měnového kurzu. Pokud to neudělaly, došlo v jejich případě k reálnému zhodnocení a k deficitům běžného účtu, které mohly způsobit spekulativní útoky na měnu.

2. Důležitá role bankovního sektoru:

nešlo čistě o měnovou krizi, ale také o bankovní a finanční krizi. Vlády čelily konfliktu mezi omezováním nabídky peněz (aby podpořily měnu) a potřebou emitovat další peníze (aby udržely chod bank). Kolaps mnoha bank vyvolal narušení ekonomiky.

3. Správná následnost reformních nástrojů vedoucích k liberalizaci:

to vychází z teorie – „princip 2.nejlepšího“: když trpí ekonomika několika poruchami, vede odstranění jen některých (ne všech) ke zhoršení, nikoliv zlepšení. Např. obchodní liberalizaci by měla předcházet liberalizace kapitálového trhu, neboť to umožní volatilitu měnového kurzu a zabrání přesunu výrobních faktorů z odvětví neobchodovaného do odvětví obchodovaného zboží.

4. Nebezpečí šíření krizí: „domino-efekt“:

= ohrožení zdravé ekonomiky krizovými událostmi jinde ve světě.